

Verhalen

over

Salée

Ritzo Holtman

Verslag van een gesprek met onze burens Bouke en José Ylstra op 26 juni '03.

Bouke en José waren de eerste Nederlanders in het *hameau* (gehucht). In 1971 werden ze eigenaar van het meest oostelijke huis. Kort voordien was de D265 nog een smal zandpad. Daarom hadden de bewoners van dit gebied in die tijd meestal een muilezel en een muilezelwagen. De weg werd ± 1970 geasfalteerd en daarna diverse keren (het laatst in 2002) verbreed. Nadat ze het huis naast het onze hadden gekocht verkochten Bouke en José in 1974 het huis aan Pim en Janneke van Boxsel.

In 1973 kwam de oude mevrouw Mounier bij herhaling langs bij Bouke en José. Zij was toen eigenaar van ons huis. Ze ging naar een *maison de retraite* en bood het huis met complete inboedel (antiek) te koop aan voor FFR 11.000. Gelet op de toenmalige koers vertegenwoordigde dat een tegenwaarde van NLG 5.500¹. Uiteindelijk werd het huis door een makelaar gekocht, die er een nieuw dak opzette en het vervolgens voor NLG 30.000 doorverkocht aan Max Simonis. Van de inboedel maakte een kast deel uit die prompt NLG 18.000 opbracht.

Een enkel woord over de nutsvoorzieningen. Elektra was hier van meet af aan. Telefoneren naar Nederland kon vanuit de kroeg. De tijd tussen het aanvragen van een gesprek en het tot stand brengen van dat gesprek was ten minste twee uur. Dit lijden werd in de regel verzacht door het nuttigen van één of meer consumpties. Water was een probleem. In het *ravin* naast het meest oostelijke huis kwam water naar beneden uit een hoger gelegen bron. De bewoners van het *hameau* waren aangewezen op het gebruik van dit *eau de source* (bronwater). Het voldeed aan eisen aan drinkwater te stellen. Mij werd niet duidelijk of en hoe de vroegere bewoners het water opsloegen².

¹ De koersverhouding Franse franc en Nederlandse gulden was toen ongeveer 2 op 1.

² Volgens de lokale bevolking gaf de bron ook in de zomer genoeg water. Er was daarom minder aanleiding om water op te slaan.

Ondertussen was bij elk huis een opslag voor het *eau de source* gebouwd. In het *ravin* werd op enkele plaatsen een uitgraving gemaakt. Iedere eigenaar claimde zijn eigen uitgraving en in de betreffende uitgraving werd door elke eigenaar een slang aangebracht. De slang tussen de uitgraving en de opslagplaats van het water zorgde door het principe van valdruk voor het transport van het water uit het *ravin*. Max Simonis heeft de wateropslag (18 m³) met daar bovenop het gastenhuis bij ons huis gebouwd. De bouw van het gastenhuis werd betaald door de zijn zuster; afspraak was dat zij daarom een gebruiksrecht van het gastenhuis kreeg. Max Simonis verbouwde voor ± NLG 150.000 aan ons huis. Vanwege een verhuizing bood hij het huis te koop aan. In die tijd was er weinig belangstelling voor het huis. Het duurde daarom 3 jaar voordat Wim van Werkhoven in 1993 het huis kocht.

In het *hameau* ontstonden discussies over het *eau de source*. Dit kan als volgt worden verklaard. Enerzijds leverde de bron minder water, anderzijds legden de bewoners meer beslag op het water. Een voorbeeld van toenemend beslag op het water was de opslag van water bij elk van de huizen en de bouw van een zwembad door één der eigenaren. Die discussies hadden hun weerslag op de onderlinge contacten tussen de bewoners van het *hameau*.

Het was altijd mogelijk om een individuele telefoonaansluiting te krijgen; in 1998 kon het *eau de source* worden vervangen door het *eau de la ville* (waterleiding).

De schrijfster Marga Minco heeft enige tijd gewoond in het *hameau* Les Combes³.

Geautoriseerd door Bouke Ylstra op 4 juni '03.

³ Vanaf ons terras gezien het gehucht dat 'boven' de brug in Dunières-sur-Eyrieux ligt. De vertaling van Combe: diepe vallei, diepe terreininzinking.

Citaat uit een brief van Janneke van Boxsel (eigenaar van het oostelijke huis)

Bedankt voor de informatie betreffende Salée. Dat van die naam van ons gehucht zal wet kloppen, want Pim en ik kwamen een man tegen op de berg die zich voorstelde als Monsieur la Pieze de Salée (of Pieze de la Salée) en vertelde dat het betreffende gehucht naar zijn voorouders was vernoemd⁴.

Wat de bron betreft: die is, vóórdat de Hollanders er kwamen wonen, verkocht aan de schoonvader van M. Belleville. Het water ging dus eerst naar zijn huis en wat er dan van over was stroomde naar de gezamenlijke *citerne*. Hierin hadden we allemaal een slang hangen, óók Belleville, die het water door valdruk naar onze huizen bracht. In het begin had Belleville een tuinman die de 'source', die zich boven tussen de kersenvoemen bevond, schoonhield. Later, nadat de tuinman ontslagen was, hebben Gerrit Tjeerdsma en ik nog vele malen de bron ontstopt, bladeren en aarde verwijderd, etc. Het mocht allemaal niet baten; aan het einde van de maand juni kwam er geen water meer in de *citerne*⁵. Wél stroomde er via de vijver en het ravijn nog water naar een plek naast de garage van Belleville en zodoende hadden de lager gelegen huizen nog water. Wij moesten echter vele malen de brandweer laten komen, wat overigens iedere keer een 'happening' was omdat die met de sirene aan de berg opkwam. Het water was niet gratis maar ook niet duur n.l. FFR 100,00 per keer. Wel hebben we er eens gratis dooie muizen bij gekregen, het was dus beslist geen drinkwater wat zich in de tankwagens bevond.

Enzovoort.

Citaat uit een brief van Janneke van Boxsel met datum 16 juli '03.

⁴ Naar verluidt werd een gehucht vroeger vaak genoemd naar de toenmalige eigenaar.

⁵ Toen ik met een Fransman in Saint-Vincent over Salée sprak, begon hij er direct over dat Salée het probleem kende dat er geen water was.

Verslag van een gesprek op 1 juli '03 met Edouard CHANAL wonende te Pelet, Saint-Fortunat

Levensloop

Chanal is geboren te Pelet op 10 februari 1926. Hij heeft hier onderwijs gevolgd. In de praktijk betekende dit te voet naar de school van Saint-Fortunat (naast de huidige Mairie). Hij is vertrokken naar Vernoux-en-Vivarais toen hij 22 jaar oud was. In 1979 is zijn echtgenote gestorven na een ziekte van 25 jaar (multiple sclerose), waarna hij in 1992 weer in Pelet is gaan wonen. Tijdens zijn verblijf in Vernoux heeft hij gewerkt in de fruitbouw. Vóór het vertrek naar Vernoux heeft hij gewerkt bij de familie Mounier op de grond die bij ons huis hoort, zodat dat hij bekend is met de vroegere omstandigheden in Salée. In de tijd dat hij hier werkte was de grond in het *hameau* bebouwd met wijnstokken, kersenbomen, perzikbomen en *châtaigniers*. Chanal drukt dit als volgt uit: *Alles wat de natuur ons geeft*. Het werk was niet echt aan tijd gebonden; er was desgewenst tijd voor wat iemand bezig hield ook al was dit het roken van een sigaret. De bewoners van het *hameau* waren allen protestant. In het *hameau* woonden rechts van de D265 drie gezinnen; links woonden er vijf.

Ons huis

Over de indeling van ons huis vertelt Chanal het volgende. De huidige badkamer diende als verblijf voor de geiten. Elk gezin hield ongeveer drie geiten; voor de melk en voor de kaas. Over de gehele woonkamer, dus ook boven het deel van de kamer dat grenst aan het voorraam, bevond zich vroeger een hooizolder⁶. Onder de slaapkamer boven bevonden zich een keuken met wasbekken en enkele kleine slaapruidten. In de keuken stond, aldus Chanal, een ladder naar de hooizolder. Hij heeft nog gezocht naar een (andere) ingang van de hooizolder, maar is er niet in geslaagd die te vinden of zich die te herinneren. Boven het vuur in de schouw kon worden gekookt. Uit de schouw kon brandend materiaal worden overgebracht naar

⁶ De ligging van de zolder is nog te volgen in de muur aan de westkant van ons huis.

de ruimte tegen de noordelijke buitenmuur om te koken. Het trappenhuis bestond niet. De weg van de kamer naar de kelder liep buitenom. De kelder werd ondermeer gebruikt voor de opslag van de wijnvoorraad. De wijn was uitsluitend bestemd voor eigen gebruik. Per gezin werd ongeveer 600 liter (Chanal spreekt van 6 *hecto*) per jaar in vaten opgeslagen. De kinderen sliepen in de masterbedroom De zoon van de familie was metselaar en gebruikte de opslagruimte ook toen al voor opslag.

Het water werd gehaald uit de *fontaine* bij het meest oostelijke huis. Er was, ook in de zomer, geen gebrek aan water. De *étang* (vijver) diende als overstort van de *fontaine*. De toenmalige vijver was volgens hem groter dan de huidige. De elektriciteit werd aangelegd in ± 1931. Voordien werkten de bewoners met petroleumlampen.

De naam Salée

Over de naam Salée is Chanal duidelijk. De naam is een verkorting van de naam La-Pieze-de-Salée; een naam van een adellijke familie die in het verleden hier (het is hem niet precies bekend waar) heeft gewoond. Het *hameau* is bij verkorting naar die familie genoemd. In het *hameau* Celas⁷ moet volgens hem nog een familie met een dergelijke naam wonen⁸. Die zou het door hen bewoonde huis hebben geërfd.

Begraafplaatsen

Stellig is Chanal over het aantal privé-begraafplaatsen rond Pelet: het zijn er dertien. De mensen van Pelet werden ook in de buurt van ons huis begraven omdat dat gebied ook bij Pelet hoort. Het idee is een begraafplaats op eigen grond, gereserveerd voor één familie. Bij de verkoop van het familiebezit is de begraafplaats daarin niet begrepen. Hij wijst de begraafplaats aan van de familie Feroussier bij de cipres rechts

⁷ Dit *hameau* ligt tussen Salée en Saint-Fortunat.

⁸ Bij de Mairi van Saint-Fortunat werd bevestigd dat het gebruikelijk was dat een gehucht werd genoemd naar de toenmalige eigenaar. Het kan ervoor worden gehouden dat de familie Salée naamgever is van het *hameau*. In de gemeente zouden nog steeds personen met die naam wonen.

van de weg⁹. Veertig meter verder aan het bospad ligt aan de rechterhand, direct aan de voet van het pad, een *source*. Weer 70 meter verder ligt op een hoogte van 2,5 tot 3 meter aan de linkerkant een begraafplaats van de familie Monchal¹⁰. Na ruim 50 meter verder rechts van de weg aan de voet van een cipres (op de grens van de hoge en minder hoge bomen) ligt weer een begraafplaats; nu van de familie Bertrand. De laatste begraafplaats is niet in het terrein (aan stenen of een omheining) te herkennen. Chanal vertelt dat de grond, rechts van het bospad, als cultuurgrond werd bewerkt. Dit blijkt overigens uit het landschap door aanwezigheid van (resten van) *faïsses* (terrassen).

Diversen

De vader van Chanal heeft, vóór de militaire dienst van Chanal, nog gewerkt in de ijzermijnen¹¹ van Saint-Cierge-la-Serre. In de praktijk betekende dit dat hij elke ochtend en elke avond met een olielamp over de berg vertrok van en naar Pelet naar en van Saint-Cierge. Zijn diensttijd viel in de eerste wereldoorlog. Daarna heeft hij niet meer in de mijnen gewerkt. Chanal vertelt dat hij (Chanal) de weg, die is aangelegd over de berg, heeft geopend.

Inmiddels hebben we Chanal weer naar zijn huis gebracht. Chanal kweekt zijn eigen (medicinale) kruiden en verbouwt zijn eigen wijn. De wijn wordt door hem versterkt met suiker en met *eau de vie*. Dit geeft een likeurachtig geheel met een hoog percentage alcohol. Uiteraard maakt hij ook grove worst in echte darmen. We nemen afscheid na de eigengemaakte wijn en worst uitgebreid te hebben geproefd.

⁹ Binnen een omheining vindt u twee staande stenen, twee ongevallen stenen (tekst aan onderzijde) en resten van een houten kruis. Ik citeer de tekst op één der grafstenen: *Ici repose Isabeau Léonie Feroussier, 21 septembre 1837, 11 juillet 1920, regrette de son marie en de toute sa famille*, verdere tekst onleesbaar.

¹⁰ Ommuurd terrein zonder herkenbare graftekens.

¹¹ Janneke van Boxsel spreekt van de zilvermijnen; Chanal van ijzermijnen. De kaart 2937^E Série Bleue van het Institut Géographique National geeft *Mine Plomb Argentitaire* (Vertaling: lood- en zilvermijn). De afstand is hemelsbreed 2 kilometer maar de weg kent aanzienlijke hoogteverschillen.

Verslag van een gesprek op 20 oktober 2003 met Louis TERRAS, wonende te Le Buisson, Saint-Fortunat

Wijn, zijde, châtaigniers en graan

De familie Terras kent een lange geschiedenis met Le Buisson¹². De overgrootvader van Terras is in Le Buisson geboren in 1830. De grootvader is daar geboren in 1865. Deze twee generaties verbouwden wijn, *châtaigniers* en graan. Er werden door de bewoners zijderupsen gehouden; vandaar de aanwezige moerbeibomen¹³. De wijn was voor privé gebruik en voor de verkoop. Terras spreekt tevens van notenolie en van *huile de coza*¹⁴.

Kersen en perziken

De vader van Terras is geboren op 1895 te Le Buisson; Terras is zelf geboren op 5 mei 1922 in Saint-Vincent. De vader van Terras huwde namelijk een vrouw uit Saint-Vincent, die daar een eigen boerderij had. Na de bruiloft ging het echtpaar op die boerderij wonen, zodat Terras daar is geboren. Vader en zoon verbouwden kersen en perziken. In 1962 is Terras weer in Le Buisson gaan wonen. Zijn vader was lag ziek in Le Buisson en had verzorging nodig.

Rond het huis

Volgens Terras was het eten in die tijd beter dan in de huidige tijd. Zijn vader hield kippen, varkens, schapen, geiten en konijnen. Vis was toen nog ruim voorradig in l'

¹² Vertaling: struik, struikgewas, kreupelhout.

¹³ Zijderupsen worden grootgebracht op een dieet van bladeren van moerbeibomen.

¹⁴ Vertaling: koolzaadolie. Terras wist dat dit een van oorsprong Hollandse naam is.

Eyrieux. Daarnaast hield zijn vader nog een muilezel voor transportdoeleinden. Op het erf van Terras staan nog een *jujubier*¹⁵ en een *néflier*¹⁶.

Pas de femme à moi

Terras is altijd ongehuwd gebleven. Hij formuleert dat als volgt. *Pas de femme à moi*. Tijdens de tweede Wereldoorlog werd hij door de Duitsers gedwongen om 26 maanden in het buitenland te werken. Hij noemt Tsjechië, Oostenrijk en Boedapest. Na de oorlog is hij nimmer in het buitenland terug geweest.

Ancien lit de L'Eyrieux

In vroegere tijden was de boerderij 11 hectare groot; thans 7 hectare. Het verschil wordt uitgemaakt door het gebied *L'Ove*¹⁷. Dit gebied ligt thans aan de overzijde van de rivier. Het komt er op neer dat de l'Eyrieux vroeger meer richting dorp liep. Als bewijs van zijn stelling toont Terras een oude kadastrale kaart waarop een tracé met de vermelding *Ancien lit de l'Eyrieux*¹⁸ voorkomt.

Ontsluiting van het gebied

Terras toont mij een plaquette op de brug over l'Eyrieux bij Saint-Fortunat. Op deze plaquette is te lezen dat de brug werd gebouwd in 1885-1887. Volgens Terras werd de brug tegelijk met de huidige D265 aangelegd. Voordien werd l'Eyrieux in de winter met een bootje overgestoken. De passagiers trokken de boot zelf naar de overkant door op het schip aan een kabel te trekken. In de zomer werd de rivier overgestoken door van steen tot steen te stappen. Vóór de aanleg van de brug waren er op de *rive droite* geen andere wegen dan smalle wegen tussen de huizen. Goederen werden voordien vervoerd in korven op de rug van een muilddier.

¹⁵ Vertaling: jujubeboom. Hiermee wordt bedoeld op enkele soorten van het geslacht *Ziziphus* met roodbruine eetbare vruchten waarvan koeken worden gemaakt of die vaak worden gedroogd als dadels of tot limonade worden verwerkt. In het Verre Oosten sinds vele eeuwen gekweekt.

¹⁶ Vertaling: mispel. De verse mispel smaakt vrij wrang. Men laat de vruchten zo lang mogelijk aan de boom hangen en slaat ze daarna op totdat ze bruin zijn. Pas als ze beurs zijn, worden ze gegeten; in Nederland vaak na de eerste vorst. *Zo rot als een mispel*.

¹⁷ Vertaling: Eivormig

¹⁸ Vertaling: Vroegere bedding van de Eyrieux

Iets over Salée

Salée ligt op een kruispunt van vier wegen. De eerste weg leidt richting Saint-Fortunat, de tweede Saint-Vincent, de derde loopt onder het huis van Belleville door richting Saint-Cierge-la-Serre¹⁹ en de vierde loopt richting Les Terras. De ingang van de laatste weg is aan de voet van de cipres, na ons huis 50 meter de D265 op. Na een voettocht was het vroeger goed om even in Salée uit te rusten.

Terras weet te melden dat de mannen van Salée in de mijnen van Saint-Cierge-la-Serre werkten. Een werkdag in de mijn duurde 12 uur. De mannen vertrokken in de ochtend en kwamen laat in de avond terug. Het is Terras niet bekend wie bij afwezigheid van de mannen het land bewerkten. De mijnen werden in 1914 gesloten. Er was sprake van de longziekte *silicose*²⁰. De oorsprong van de naam Salée is Terras duister. De naam zou van La-Pieze-de-Salée kunnen zijn afgeleid. Die familie had inderdaad grond in dit gebied. De grond van de familie Terras grenst volgens de oude kadastrale kaart aan de grond die volgens Terras eigendom van die familie zou zijn geweest. Terras toont mij desgevraagd het gebouw dat het kasteel van de familie La-Pieze-de-Salée zou zijn geweest. Dit is nu de receptie van de camping, die aan de overzijde van L' Eyrieux ligt, onmiddellijk vóór de plaats Les-Ollières-sur-Eyrieux. Wat hier wordt opgemerkt over het geslacht Terras, geldt volgens Terras eveneens voor de andere families in deze buurt; dus ook voor bewoners van Salée. Terras veronderstelt dat de kleine ramen in de huizen van Salée verband houden met de koude winters. De mensen in Salée stonden goed bekend (*bonne réputation*).

Iets over de familie Mounier

De laatste Franse eigenaar van ons huis was de weduwe Mounier. De familie Mounier was protestant. Ongeveer de helft van de mensen in dit gebied was overigens protestant. Mounier had één zoon en één dochter. De zoon is jong overleden als gevolg van een ongeluk en liet geen kinderen na. De dochter is

¹⁹ Belleville heeft de weg afgesloten door in de doorgang onder zijn huis een hekwerk te plaatsen.

Naar verwachting zal hij over eniger tijd stellen dat het recht van weg door verjaring is tenietgegaan.

²⁰ Stoflong of steenlong

gehuwd met de heer Henri, een vrachtschipper op de Rhône. De dochter is recent²¹ overleden. Zij liet één zoon en waarschijnlijk twee dochters na. Het is hem niet bekend waar de kinderen Henri wonen.

Einde van de agrarische exploitatie

Louis Terras zal de laatste zijn die een landbouwbedrijf uitoefent op deze boerderij. Er is thans geen animo meer om dat bedrijf voort te zetten; het is immers te klein voor een lonende exploitatie. Daarbij komt dat het land bestaat uit terrassen in het land, zodat machinale bewerking van de grond onmogelijk is. Hij vindt het uiteraard bijzonder spijtig dat hij de laatste telg van zijn familie is die dit land bewerkt. Het doet hem verdriet dat het land niet meer wordt onderhouden met als gevolg dat het verwildert.

Varia

Roland Orelle (schoonvader van Belleville) zou het huis in Salée hebben gekocht in ongeveer 1960. Het is Terras niet duidelijk waarom een huis met een dergelijke welstand is gebouwd in Salée²². Daarbij komt dat het huis al gebouwd was, lang voordat de brug over l'Eyrieux werd gebouwd. Misschien een rijk geworden zijdeboer?

Het eerste huis in Salée links direct aan de D265 behoorde toe aan de familie Vialzac. Die familie heeft nog een eigen begraafplaats ongeveer 100 meter links voor Pelet. De huizen in Salée zijn gebouwd met stenen zonder scherpe kanten. Die stenen zijn daarom uit de rivier afkomstig en niet verzameld uit het terrein rond de huizen. Terras vraagt zich af hoe de stenen uit de rivier naar de hoger gelegen huizen zijn getransporteerd.

Salée, 20 oktober 2003

²¹ Terras kent geen verdere bijzonderheden.

²² Het huis van Belleville is samengetrokken uit drie huizen. Met de welstand valt het dus wel mee.

Verslag van een gesprek op 8 juli '04 en 23 september '04 met François FRÉCHET, wonende te Quartier Avezac, Saint-Fortunat

Fréchet is geboren op 1 mei 1946 in Chauveterie²³. Hij heeft daar gewoond tot zijn 21e jaar. Hij woont nu in Avezac, de wijk van Saint-Fortunat die achter de tennisbaan ligt. Verder kende hij in Salée de families Vielzac, Garnier en Martin.

Over Salée

De mensen leefden op zeer bescheiden voet van de landbouw. Er was geen criminaliteit vanwege de sterke sociale controle. Tijdens de winter waren er twee of drie religieuze bijeenkomsten in één van de huizen van Ylstra.

Over ons huis

Fréchet komt binnen en vertelt dat de muur voor de binnenplaats er vroeger niet was. In de plaats van die muur bevond zich een houten wand met grote houten deuren. De gaten in de zuidwand van de binnenplaats waren bestemd voor balken van het dak aan de zuidkant boven de binnenplaats. Tussen dat dak en het huis was een onoverdekte gang naar de voordeur. Onder dat dak lag onder meer het brandhout. In de huidige badkamer werden konijnen gehouden. De masterbedroom was ook toen slaapkamer. In de woonkamer bevonden zich twee kamers; één voor de schouw en de ander rond de voordeur. In de schouw links (dus tegen de buitenmuur) was en is nog steeds een *réchaud*; het fornuis bevond zich rechts in de schouw. Boven de kamer was inderdaad een zolder, maar die diende volgens hem

²³ Chauveterie is een gehucht bestaande uit (oorspronkelijk) drie huizen op enkele honderden meters afstand van Salée.

niet voor opslag van hooi. De kelder diende voor opslag van wijn. Op de percelen, die bij het huis horen, werden (ook door de familie Mounier) kersen, wijn en *châtaignes* verbouwd. Het inkomen werd verkregen uit de verkoop van die producten. Er bevonden zich vier ovens in Salée²⁴. Langs de weg, die achter ons huis liep, stonden moerbeibomen; voor de deur van de kelder (thans keuken) stond een hoge moerbeiboom. De doorbraak tussen de woonkamer en de kelder (keuken) was er vroeger niet. Je moest van de woonkamer dus buitenom naar de kelder. Ergens op of naast het tweede terras stond nog een schuurtje.

Over de familie Mounier

Hij bevestigt wat Terras meedeelt over de familie Mounier en vult dit aan met het gegeven dat de dochter Germaine heet en de zoon Laurent. De familie Henri bezat een huis in Le Pouzin. Omdat zijn ouders op de Rhône voeren en de zoon Henri naar school moest, logeerde hij (vaak) bij mevrouw Mounier.

Diversen

Het geslacht Lapieze-de-Sallée woonde volgens Fréchet vroeger in het gehucht Celas. In Saint-Fortunat zou ± 60% van de inwoners protestante zijn; in de omgeving van Salée zou nagenoeg iedereen protestant zijn.

²⁴ De oven bij ons huis zou er ongeveer hebben uitgezien als die op pagina 87 van *Ardèche autrefois*.

**Verslag van een gesprek op 27 september '06 met Marie Thérèse GRAVIN,
wonende te Selas, Saint-Fortunat**

Het huis

Mevrouw Gravin heeft het huis gekocht in 1979 van mevrouw Blochiur, echtgenote van de heer Lapieze-de-Salée. De familie Blochiur bezat naast het huis te Selas meerdere huizen in het dorp. De aanleiding tot de verkoop was dat mevrouw Blochiur wilde verhuizen nadat de heer Lapieze-de-Salée tezamen met één van hun kinderen was omgekomen bij een auto-ongeval. Het huis heeft vier jaar te koop gestaan. Haar echtgenoot is lange tijd geleden overleden en werkte bij de aanleg van *Grands Travaux*. Er stonden 60 perzikkbomen rond het huis; dit duidde op een zekere welstand. De naam Selas is volgens haar afkomstig van het woord Celas²⁵. De gevelstenen wijzen uit dat de ene deel van huis gebouwd is in 1660; het andere deel in 1730. Het exterieur van het huis zou nog hetzelfde zoals het is gebouwd; er is alleen een schuur bijgebouwd.

In de literatuur wordt een bron beschreven bij haar huis. Volgens haar lag deze bron tussen haar huis en de Eyrieux maar de bron zou niet meer bestaan. Het terrein tussen Selas en Salée heet *Fontaine Minerale*. Exploitatie van de daar gelegen bron was niet mogelijk; hij gaf te weinig water. Het terrein was niet in de koop begrepen en zou nog steeds eigendom zijn van de familie Lapieze-de-Salée.

De trein door het dal van de Eyrieux reed voor het huis langs. De naaste stations waren Saint-Fortunat (thans de receptie van de camping) en Baffy (waar de

²⁵ Het woord Celas is echter in geen enkel woordenboek te vinden.

geitenkaas te koop is). Het huis was voordat het spoor werd aangelegd een *Relais du diligence*.

La Vierge a sauvé mes enfants

Het huis kent twee toegangswegen: één loopt langs de Eyrieux (de oude spoorbaan) en de andere is een voetpad dat ligt tussen haar huis en de D265²⁶. Aan de voet van het laatste voetpad is een kleine kapel gebouwd met enkele beeldjes. De kapel is gesticht omdat de kinderen van de heer en mevrouw Lapieze-de-Salée op een tractor zaten die bij het passeren van een paard met ruiter van het voetpad is geraakt en naar beneden is gevallen. Uit dankbaarheid dat de kinderen ongedeerd bleven (*La Vierge a sauvé mes enfants*) werd de kapel gesticht.

Y vivre oui; en vivre non

In de tijd dat zij het huis kocht was er meer sociaal verkeer. Er was meer burenhulp en er waren meer avonden dat de mensen in de buurt elkaar bezochten, bijvoorbeeld bij de slacht van het varken. Er was *soupe perpetuelle*: ongeacht het moment van de dag was er altijd soep. Bij het afleggen van een bezoek nam men iets nuttigs en goedkooops mee: wijn, bloemen, champagne of iets dergelijks. Mevrouw heeft zeer incidenteel contact met bewoners van de streek.

De middenstand in Saint-Fortunat

Volgens mevrouw Gravin kende Saint-Fortunat toen zij het huis kocht twee slagerijen, twee bakkers, ten minste drie cafés, een kledingwinkel, een naaister, een winkel in huishoudelijke apparaten en een winkel voor werkondergoed. Het pand aan het plein naast de bakker met de tekst *Ne pas stationner* huisvestte de Coop Agricole: de verkoop van alle producten die nodig waren voor de landbouw.

September '06

²⁶ Het voetpad komt uit op de D265 ruim 100 meter na het huis van Louis TERRAS te Le Buisson

Verslag van een gesprek op 16 september '04 en 21 september '04 met Gérard FAURE, wonende te Peyrette, Saint-Fortunat

En natuurlijk moet er op onze kennismaking een glas worden gedronken. Het is per slot van rekening al elf uur 's-ochtends. Faure schenkt een glas en ik mag raden wat hij aanbiedt. Het ruikt naar amandelen. Het is een mengsel van witte wijn en *eau de vie* waaraan suiker en bladeren van de perzikboom zijn toegevoegd. Hoe langer dit trekt, hoe beter. Wat we drinken is drie tot vier jaar oud. Een tweede glas moet kunnen, aldus Faure. *Il n' y a pas de gendarmes ici*. En voor Tineke krijg ik een andere fles mee om ook te proeven. De tweede keer serveert hij notenwijn.

Les racines

Faure is op 23 januari 1943 geboren in de slaapkamer van het huis waar hij thans in woont; hij heeft zijn leven lang in het huis gewoond. Zijn vader is geboren op 30 oktober 1902; zijn moeder op 5 april 1906; beiden zijn in de Ardèche geboren. Rond 1932 zijn ze naar Peyrette gekomen. Zijn ouders zijn inmiddels overleden.

Faure ging te voet naar de *école laïque* (niet-religieuze school) in Saint-Fortunat. Faure was protestant. De kinderen uit Pelet gingen naar een andere school. Direct na het behalen van zijn *certificat d'étude* (hij was toen 14) ging hij aan het werk. Eerst bij diverse bedrijven in de buurt van het huis, later in een fabriek in La Voulte. Er waren meer mensen in de buurt die daar werkten. Ze reden bij toerbeurt met een auto naar La Voulte. Hij was in totaal 30 jaar in loondienst.

De dienstplicht ving aan op de leeftijd van 19 jaar en 6 maanden en duurde in zijn geval 14 maanden. Faure is als militair in de volgende Franse koloniën geweest: Ivoorkust, Algerije, Senegal en Dakar. De reis naar Ivoorkust werd per boot gemaakt en duurde 25 dagen. Hij is altijd ongehuwd gebleven: *les femmes c'est pénible*.

La maison van Faure

Het huis is volgens een inscriptie in een balk in de woonkamer gebouwd in 1766. Zijn ouders huurden het van bakker Crumière in Saint-Fortunat op basis van *moitié/moitié*: de ene helft van de productie was voor de grondeigenaar, de andere helft voor de bewerker van de grond. Crumière was volgens Faure de rijkste man van Saint-Fortunat; hij bezat een tiental boerderijen. Faure heeft het huis (toen een ruïne) met ongeveer 4 hectare in ± 1984 gekocht voor FFR 150.000. Hij heeft het zelf verbouwd. Het uiterlijk is gelijk gebleven; binnen zijn enkele muren gesloopt. Het bestaat uit een grote keuken, een salon met meubels uit echt vervlogen tijden en drie slaapkamers. De kleine vensters zijn vervangen door grotere met dubbele beglazing. Vroeger hadden de huizen kleine vensters tegen de koude en de hitte.

Iets over de streek

De streek was arm. Elk gezin hield 2 à 3 geiten voor de melk en de kaas; ongeveer 10 konijnen, 4 à 5 kippen en ongeveer evenveel hanen; een varken voor het vlees, de worsten en het spek. De kippen liepen vrij rond en werden niet bijgevoederd, dus (zoals Faure formuleert) een hoog rendement. Het houden van koeien was niet mogelijk omdat er te weinig gras groeide. Men kwam aan geld door de verkoop van perziken en kersen. *Châtaigniers* waren belangrijk voor de consumptie. Het brood werd vroeger zelf gebakken in een oven gebouwd tegen de buitenzijde van het huis. De moeder van Faure maakte jam van alles wat de natuur ons biedt; dus van peren, vijgen, perziken en kersen. In de jeugd van Faure ging zijn moeder twee keer per week naar Saint-Fortunat om daar de nodige inkopen (waaronder brood) te doen. Aardappelen werden zelf verbouwd. De grond diende om te eten, aldus Faure.

Diversen

Over de familie Mounier weet hij niet veel te vertellen. Mevrouw Mounier beschikte over een *poste TSF*: zij ontving radio. Dit was werkelijk een wereldwonder. Germaine Henri (dochter van Mounier) had inderdaad drie kinderen. Faure heeft recent contact gehad met de kinderen. Hij merkt op dat de winters vroeger veel kouder waren. Het was bepaald geen uitzondering dat het hard vroom en dat er 40 centimeter sneeuw lag. In het middelste huis van Ylstra werd tijdens de winter 2 tot 3 keer door een protestantse dominee een dienst gehouden. In de andere jaargetijden hadden de bewoners het daarvoor te druk. De bewoners stonden op bij het rijzen van de zon en waren altijd aan het werk. *La vie était dur.*

Zie ook Geert Mak: In Europa

Geert Mak beschrijft in: Europa, achtste druk pagina's 37 en 38 op boeiende wijze het leven in Frankrijk aan het eind van de 19e eeuw.

Pays d'Ardèche, Les Boutières

Onder de titel *Pays d'Ardèche, Les Boutières* verscheen in 2003 een boek in de serie *Memoires d'Ardèche et Temps Présent*. Om de verhalen van mijn streekgenoten in een breder perspectief te plaatsen en in aanvulling op die verhalen neem ik enige informatie uit dat boek.

Het eerste hoofdstuk handelt over de grond (slecht land) en over de volksaard van de bevolking van Les Boutières. De volksaard wordt omschreven als volgt. De inwoners waren er ruw en koppig, opvliegend bij het minste of geringste, gewelddadig als hun drift was gewekt, wraakzuchtig, snel met het trekken van messen en met schieten²⁷ (*prompts à jouer du couteau et à faire parler la poudre*).

²⁷ Pagina 7

De mijnen van Saint-Cièrge produceerden als belangrijkste product zink en zilver. In totaal werd ongeveer 9.068 ton zinkblende waarvan 50% zink en 161 ton loodglans waarvan 60% lood gewonnen. De hoeveelheid gewonnen zilver wordt niet vermeld. Er wordt gesproken over winning van *galène argentifère* (850 gram zilver per ton erts), *pyrite* (ijzerkies) en diverse andere soorten erts. De mijnarbeid werd beëindigd op 20 maart 1909²⁸.

Het begraven in eigen grond wordt uitgebreid besproken²⁹. Het verschijnsel is terug te voeren op de weigering van de katholieke kerk om andersdenkenden te begraven op het kerkhof. *Les inhumations en propriété privée* werden wettelijk geregeld door het *décret* van 23 juli 1804, zoals sindsdien herhaaldelijk gewijzigd. Vandaar dat een dergelijk graf ook wel *cimetière de Napoleon* wordt genoemd.

Ook de terrassen in het land (*faïsses*) worden besproken³⁰. Duidelijk is te volgen dat de bebossing toeneemt als direct gevolg van de afnemende landbouw³¹.

In Saint-Fortunat hadden de heren van La Tourette hun wijngaarden in de buurt *Cellier*. Hun witte wijn was vermaard zoals die van Ollières en die van Beauchastel³². Er wordt gesproken dat de druiven een uitzonderlijke zon genieten.

De stenen van Balazuc

John Merriman schreef in 2002 *The stones of Balazuc*, in 2003 in het Nederlands vertaald als *De stenen van Balazuc*³³. Hij gaat uitgebreid in op de gulden boom, de

²⁸ Pagina 75

²⁹ Pagina 34 en verder

³⁰ Pagina's 27 en verder, 30 en 33.

³¹ Pays d'Ardèche, Les Boutières pagina 91 en verder

³² Pagina 113.

³³ Balazuc ligt hemelsbreed ongeveer 50 kilometer ten zuiden van Saint-Fortunat-sur-Eyrieux. De Nederlandse versie wordt niet meer geleverd; de Engelstalige versie is nog beschikbaar.

broodboom en de wijnbouw. Met de gulden boom (*arbre d'or*) wordt bedoeld op de moerbeiboom; met de broodboom de *châtaigniers*: de tamme kastanjes waren het voedsel voor de armen. Met als oorzaak de grote armoede in de Ardèche werd gestart met zijdeproductie. Dit leidde tot een periode van ± 30 jaar van welstand. De zijderupsen werden gevoederd met bladeren van de moerbeiboom. De rupsenziekte *pébrine* manifesteerde zich in 1849 met als gevolg de instorting van de zijdeproductie. De wijngaarden werden in 1851 aangetast door de *oidium* (echte meeldauw) waarna in 1879 de drijfvluis (*phylloxera*) volgde. Dit was een fatale klap voor de lokale wijnoogst. Tenslotte tastte in 1875 de inktziekte (*encre*) de *châtaigniers* aan.

Enkele conclusies

De bewoners in het gebied rond Salée waren merendeels protestant. Dit blijkt niet alleen uit de interviews, maar ook uit het grote aantal privé kerkhoven rond de huizen. De katholieke kerk was in geheel Frankrijk oppermachtig en verbood namelijk om niet-katholieken op het kerkhof te begraven.

De streek was armoedig. Er werd op kleine schaal geproduceerd. Mechanische bewerking van de grond was niet mogelijk vanwege de kleinschaligheid en vanwege de *faïsses* in het landschap. De *hameaux* waren in hoge mate zelfvoorzienend. Misschien is het juister om te zeggen dat de *hameaux* vanwege de armoede in hoge mate zelfvoorzienend moesten zijn. Binnen de gemeenschap bestond een taakverdeling. In het ene huis stond de centrale wijnpers, het andere huis had ruim water; in een ander huis werden religieuze bijeenkomsten behouden. Ook al zou er een muur rond het dorp zijn gebouwd, ze zouden ze het nauwelijks hebben gemerkt, aldus een Fransman die in Saint-Vincent (het volgende dorp) woont.

Vroeger werd er wijn verbouwd in de Ardèche. De wijnbouw moest eind 19e eeuw worden beëindigd vanwege de druivenluis. De kweek van zijderupsen is eveneens beëindigd; het bleek niet meer lonend. Het verbouwen van kersen is vervangen door de verbouw van perziken. Maar ook de verbouw van perziken loopt vanwege de kleinschalige verbouw op zijn einde³⁴. Gehuchten met vroeger een agrarische bestemming hebben noodgedwongen thans een andere bestemming³⁵. Een voorbeeld: het maken van kazen van geitenmelk door Marc Autrand in Baffie, Saint-Vincent. De jongeren zoeken sinds jaar en dag hun heil buiten de Ardèche. Gevolg is dat de bevolking in de meeste gebieden van l'Eyrieux veroudert³⁶.

De zijderupsen werden door de bewoners opgekweekt³⁷. De zijde werd tot draden verwerkt in een tweetal zijdefabrieken te Saint-Fortunat. De verdere bewerking gebeurde in Lyon. In de Vallée de l'Eyrieux waren daarvoor overigens geen faciliteiten. Verdedigd wordt dat de zijdefabrieken nog enige welstand boden met als gevolg dat er voor de bewoners hier minder noodzaak bestond om weg te trekken.

Het kan ervoor worden gehouden dat de naam Salée een verkorting is van de naam van het geslacht dat vroeger eigenaar was van het gehucht: te weten het geslacht Lapize-de-Sallée³⁸.

Versie januari '06

³⁴ In 1931 produceerde het gebied van l'Eyrieux 23,8% van de nationale consumptie van perziken. Omdat het gebied van l'Eyrieux dicht bij Parijs lag dan de concurrerende gebieden in het zuiden, en vanwege het snelle transport per trein konden goede prijzen worden gerealiseerd.

³⁵ In *Pays d'Ardèche, Les Boutières* worden op pagina 119 in dit verband genoemd de *hameaux* la Traverse en Mastenac (beide bij Dunière). Aangenomen kan worden dat hetzelfde geldt voor Salée.

³⁶ *Pays d'Ardèche, Les Boutières*, pagina 104; zie ook

³⁷ In de ijzeren pot op ons eerste terras, waarin thans oleanders staan, werden de cocons gekookt waarna de draden konden worden geoogst.

³⁸ In *Pays d'Ardèche, Les Boutières* wordt op pagina 212 gesproken van *l'ancien domaine des Lapize de Sallée*. Onderkend moet worden dat het gehucht *Salée* heet.